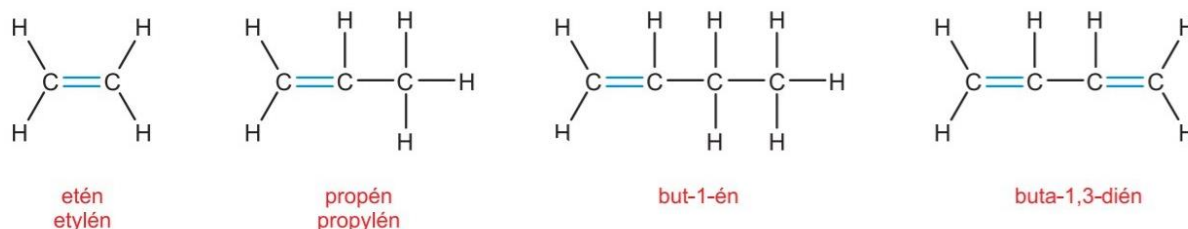

ALKÉNY

Alkény sú nenasýtené uhľovodíky obsahujúce vo svojej molekule dvojitú väzbu, ktorá sa skladá z jednej väzby σ a z jednej väzby π . Aj starší názov **olefiny** (olej tvoriaci), je odvodený z prítomnosti dvojitej väzby (oleje obsahujú uhľikové reťazce s dvojitými väzbami).

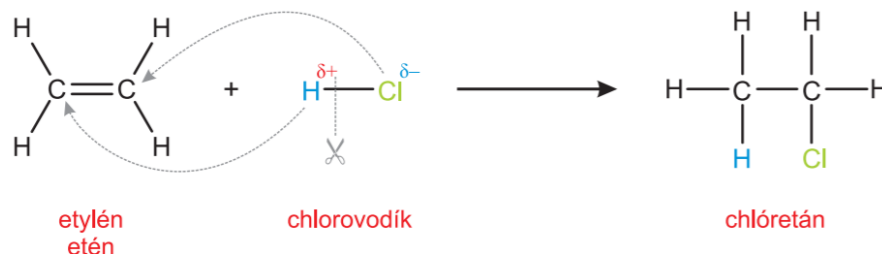
Prekrytie orbitálov p vo väzbe π sa uskutočňuje mimo spojnice jadier (na kolmici na spojnicu jadier atómov). Dvojitá väzba je kratšia a pevnejšia ako väzba jednoduchá (tab. 4.2). Na rozdiel od jednoduchej väzby, dvojitá väzba neumožňuje rotáciu atómov uhlíka, ktoré ju tvoria, preto alkény vytvárajú geometrické izoméry.

Fyzikálne a chemické vlastnosti alkénov

Alkény majú podobné fyzikálne vlastnosti ako alkány. Prítomnosť dvojitej väzby však veľmi ovplyvňuje ich chemické vlastnosti. Väzby σ atómu uhlíka s dvojitou väzbou zvierajú navzájom uhol je 120° a susedné atómy ležia v jednej rovine. **Dvojitá väzba je reakčným centrom alkénov.**

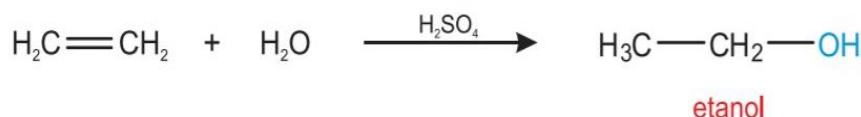
Pre alkény sú charakteristické **elektrofilné** alebo **radikálové adície**, pri ktorých zaniká väzba π , čím sa znižuje násobnosť väzby.

Typickým príkladom elektrofilnej adície je reakcia alkénu s halogénovodíkom.

Elektrofilnou časticou je v dôsledku polarizácie väzby v HCl kation H^+ , ktorý sa naviaže na elektróny väzby π v alkéne. H^+ (má voľný orbitál s) vytvorí s jedným z atómov uhlíka (donor väzbových elektrónov) donorno-akceptornú väzbu a tým umožní naviazanie aniónu Cl^- na druhý atóm uhlíka, ktorý stratou elektrónu získal kladný náboj.

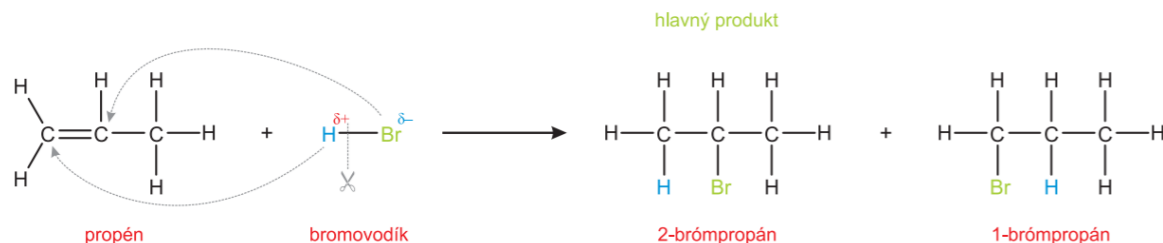
Podobným mechanizmom prebieha aj reakcia etylénu s vodou. Elektrofilnú časticu H^+ poskytuje kyselina sírová (pôsobí ako katalyzátor), pretože samotná molekula vody je nukleofilom.

Touto reakciou sa ľahko vyrába technický alkohol (lieh), ktorý je nevhodný pre výrobu liehovín.

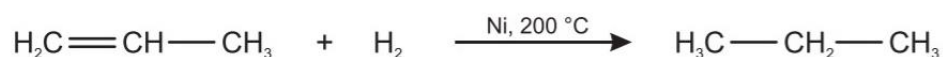
Elektrofilná adícia **nesymetrických** alkénov sa riadi **Markovnikovovým** pravidlom:

Elektrofilná časť činidla (vodík H^+) sa prednostne naviaže - aduje na ten atóm uhlíka s dvojitou väzbou, na ktorom je naviazaných viac atómov vodíka.

Na uhlíku č. 1 sú 2 atómy vodíka, preto sa H^+ z činidla HBr podľa pravidla prednostne naviaže naň a Br^- na uhlík č. 2, kde je len 1 atóm vodíka.

Dôležitou adičnou reakciou alkénov je **hydrogenácia**. Je to reakcia alkénu s vodíkom pri teplote asi $200\text{ }^\circ\text{C}$ za prítomnosti katalyzátora (najčastejšie Ni). Prebieha radikálovým mechanizmom a z nenasýtených uhľovodíkov pri nej vznikajú uhľovodíky nasýtené.

Hydrogenácia ako adičná radikálová reakcia má veľký význam v potravinárstve pri **stužovaní tukov**. Je to premena rastlinných olejov na tuky s teplotou topenia $30 - 35\text{ }^\circ\text{C}$. Rastlinné oleje obsahujú najmä nenasýtené karboxylové kyseliny s dlhým uhlíkovým reťazcom. Tieto kyseliny sú pre ľudský organizmus nepostrádateľné (esenciálne). Nasýtením dvojitých väzieb v ich molekulách vodíkom vznikajú stužené tuky. Používajú sa na pečenie i ako nátierky.

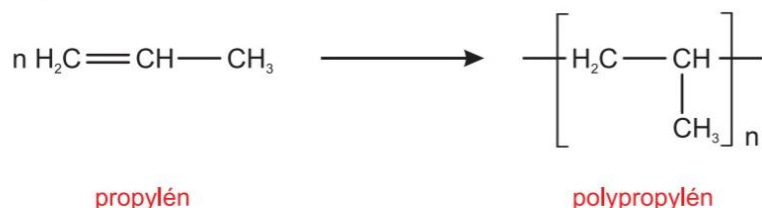
Ďalšou priemyselne významnou reakciou alkénov je polymerizácia. Polymerizáciou sa vyrábajú plastické látky – **polyméry**, ktoré slúžia ako predmety dennej potreby (obalový materiál, fľaše, nádoby a pod.).

Polymerizácia je reakcia, pri ktorej sa molekuly zlúčenín s násobnou väzbou (monoméry) viažu do veľkých celkov - **makromolekúl** (polyméry). Polymerizácia sa uskutočňuje radikálovým alebo iónovým mechanizmom.

Príprava polyetylénu:

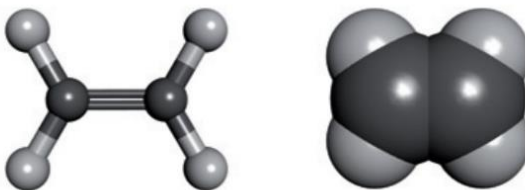

Príprava polypropylénu :

Prehľad významných alkénov

Etylén (etén) $\text{CH}_2=\text{CH}_2$ je najjednoduchší nenasýtený plynný uhľovodík. Má veľký hospodársky význam, pretože je základom výroby mnohých dôležitých plastov. Je prítomný aj v rastlinách, v ktorých sa zúčastňuje procesov opadávanía kvetov, listov a dozrievania plodov.

Obr. 5.9 Modely molekuly etylénu (eténu)

Propylén (propén) $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}_3$ sa používa na výrobu polypropylénu a dezinfekčných prostriedkov.

Z nenasýtených uhľovodíkov s dvomi konjugovanými dvojitými väzbami je významný **butadién (buta-1,3-dién) $\text{CH}_2=\text{CH}-\text{CH}=\text{CH}_2$** . Slúži ako priemyselná látka na výrobu syntetického kaučuku (styrén-butadiénový kaučuk). Je zdraviu škodlivou látkou, ktorú produkujú spaľovacie motory. Jeho vysoká koncentrácia v ovzduší spolu s ďalšími prchavými organickými látkami, oxidmi dusíka a ozónom vedie k vzniku smogu.

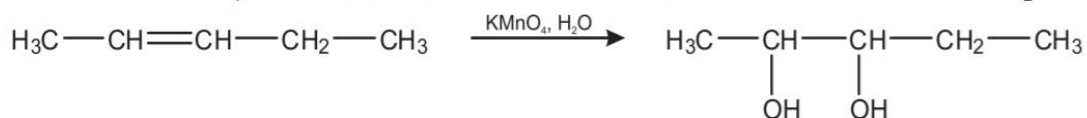
Izoprén (2-metylbuta-1,3-dién) je tiež nenasýtený uhľovodík s konjugovanými dvojitými väzbami. Je základom prírodných látok **terpénov**. Medzi ne patrí aj prírodný kaučuk, ktorý má výborné elektroizolačné vlastnosti.

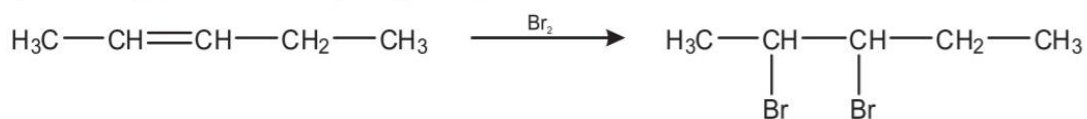
Dôkaz nenasýtených väzieb

Na odlišenie nasýtených a nenasýtených uhľovodíkov sa používa reakcia s roztokom KMnO_4 alebo brómovou vodou.

a) Do skúmavky s uhľovodíkom pridáme 2 cm^3 roztoku KMnO_4 a pretrepeme. V prítomnosti násobnej väzby sa roztok KMnO_4 odfarbí, vznikne dvojsýtny alkohol a hnedočierna zrazenina MnO_2

b) Do skúmavky s uhľovodíkom pridáme 2 cm^3 brómovej vody a pretrepeme. V prítomnosti násobnej väzby sa hnedý roztok brómovej vody odfarbí.

ÚLOHY_2:

1. Aký typ chemickej reakcie je reakcia b) z dôkazu násobnej väzby?
2. Napíš chemickú reakciu: adícia chlóróvodíka na but-1-én. Uveď iba jeden produkt v súlade s Markovnikovovým pravidlom.
3. Napíš vzorec zlúčeniny hepta-1,4-dién.